

УДК: 330.837:338.487

**Решетнікова Л. М.**

*аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики  
Київського національного торговельно-економічного університету*

## **ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

*У статті проаналізовано передумови виділення інституційного механізму у самостійний феномен економічної дійсності. Розглянуто туризм з точки зору інституціонального підходу та роль держави у формуванні інституційного механізму ринку туристичних послуг України.*

*Ключові слова: ринок туристичних послуг, інституційний механізм, інститут, провали ринкової координації, формалізація.*

Постановка проблеми. Розвиток та функціонування туристичної індустрії неможливе без формування важливих основ у вигляді інститутів, які виступають в якості обмежень поряд з традиційними обмеженнями, які розглядаються економічною теорією. Світові тенденції підтверджують той факт, що туристична галузь сприяє виникненню ефекту мультиплікатора, який впливає на оздоровлення економіки. Саме тому туризм розглядається дещо ширше, а саме як фактор впливу на функціонування ключових секторів економіки (транспорт, торгівлю, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів масового вжитку). Розвиток туристичного комплексу країни забезпечує поліпшення інвестиційного клімату, активізацію підприємницької діяльності та ін. Необхідність вивчення інституційного механізму зумовлена тим, що виникає питання щодо впровадження інститутів в організаційну систему та професійну діяльність суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню загальних питань інституціоналізму та окремих його аспектів присвячені роботи

наступних вчених: Т. Веблена [2], Р. Коуза [8], Д. Норта [11] та інших. Сучасні вітчизняні дослідники Г. Башнянин, А. Ткач досліджують проблеми інституціональних змін та становлення інститутів в Україні [5, 7], Ю. Гурбик аналізує інституціональні проблеми державного регулювання туристичної сфери [4], інституційні засади державної політики у сфері туризму досліджують у своїх працях І. Валентюк, Ю. Мігущенко [1, 10] та інші.

Цілями даної публікації є: визначення сутності інституційного механізму; розгляд туризму з точки зору інституціонального підходу; висвітлення ролі держави у формуванні та функціонуванні інституційного механізму регулювання ринку туристичних послуг України.

Виклад основного матеріалу. Інституційний механізм як функціональна підсистема, блок господарського механізму, створюючи організаційні умови стабільної роботи суб'єктів економіки, законодавчо-закріплюючи створені економічні відносини, сприяє ефективній реалізації цілей та завдань господарського механізму. Передумови виділення та аналізу інституційного механізму, як самостійного феномену економічної дійсності, визначені в рамках:

- теорії організацій, яка трактує рішення як результат вибору під впливом сформованих норм та правил;
- теорії суспільного вибору, яка акцентує увагу на необхідності перетворення формальних правил в неформальні;
- неоінституціональної теорії, яка підкреслює роль рутин (стандартів поведінки, стереотипів) в інституціоналізації взаємодії суб'єктів та вважає за необхідне існування інституційного механізму, який забезпечує передачу правил, прийнятих в інституті.

Дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених були спрямовані на створення методологічної бази дослідження та виділення інституційного механізму у самостійне явище. Розглядаючи сутність інституційного

механізму, необхідно зазначити, що даний термін можливо розглядати з двох позицій: інституціонального та структурного підходів. Згідно першого інституційний механізм – це встановлена система взаємодії суб'єктів економіки на основі інститутів. Відповідно до структурного підходу, інституційний механізм є структурною частиною господарського механізму економіки в цілому, який має власну структуру [6, с. 36].

Таким чином, інституційний механізм – це особлива структурна складова економічної системи країни, яка забезпечує створення норм та правил, взаємодію її суб'єктів, з метою реалізації економічних інтересів суспільства та забезпечення збалансованого функціонування та розвитку ринкового середовища. Він є важливою складовою системи функціонування та регулювання ринкових відносин поряд з організаційними та фінансово-економічними засобами, які повинні використовуватись у комплексі, що й забезпечить досягнення цілей державної політики, сприятиме підвищенню її ефективності [9].

З точки зору інституціонального підходу туризм представляє собою сукупність суб'єктів та об'єктів сфери туризму, а також взаємовідносини, які виникають між ними.

Сфера туризму як елемент економічної системи тісно пов'язана з іншими галузями та сферами економіки. При цьому туристична система, як і будь-яка інша система, неоднорідна, і в ній інститути не ізольовані один від одного, що створює мультисистемну структуру, в якій надмірний вплив на одну із ланок неодмінно позначиться на сполучених ланках, і це матиме визначений позитивний чи негативний результат. Таким чином, при будь-яких системних перетвореннях необхідно враховувати принцип інституціональної компліментарності, який стверджує, що інститути існують та доповнюють один одного, та бажаний економічний ефект досягається тільки на основі взаємопов'язаних інституціональних змін. Разом з тим, інституційна система утворюється у визначеному

інституційному середовищі, котре не може надавати повної впевненості у правильному наборі елементів системи, саме тому необхідно очікувати природного виникнення як ефективних, так і неефективних інститутів, які демонструють стійкість та успішно функціонують у сформованому середовищі.

Необхідність державного регулювання та підтримки туристичної галуззі було обґрунтовано великою кількістю як зарубіжних так і вітчизняних дослідників. Так, на думку В. Герасименка та С. Галасюка, необхідність державної підтримки та регулювання туризму як синтетичної та багатогранної економічної системи з розгалуженою мережею зв'язків є очевидною [3, с. 19].

Держава виступає основним інститутом, який на основі застосування спеціальних механізмів визначає напрям розвитку туристичної сфери. Держава має брати на себе обов'язки з формування інституційного механізму регулювання туристичної індустрії, визначення та оформлення принципів поведінки економічних суб'єктів, а також системи заходів контролю за їх діяльністю. Фактично держава визначає кордони та створює інформаційні канали проходження прямих та зворотних зв'язків, задаючи направленість економічним процесам.

Вдосконалення структури туристичної індустрії країни є одним із пріоритетних напрямів державної туристичної політики, який включає: переважний розвиток менш відомих на сьогоднішній день туристичних дестинацій, підвищення частки турів, які мають максимальний мультиплікативний ефект; заохочення туристичних взаємовідносин із країнами – активними торговими партнерами України та прикордонними державами. Досягнення зазначених цілей залежить від розвитку приватного підприємництва у сфері туризму з його сильними стимулами до ринкової експансії та зростанні прибутковості, ефективності. Механізми створення в країні здорового підприємницького середовища відомі:

зниження податкового тиску, всебічне правове регулювання, викорінення корупції тощо.

Спрощена схема структури сфери туризму з точки зору інституціонального підходу представлена на рис. 1. З точки зору суб'єктно-об'єктних відносин механізм взаємодії органів влади (суб'єкт) та посередників, які надають туристичні послуги кінцевому споживачу (об'єкт) – це прийняття нормативно-правових актів та створення умов необхідних для розвитку туризму. Саме ці механізми взаємодії виступають в якості інституційних факторів розвитку сфери туризму.

Складним інституційним завданням регулювання туристичної індустрії є координація дій учасників ринку, яке для свого успішного розвитку вимагає одночасних та взаємопов'язаних дій в різних сегментах (харчування, транспорт, дозвілля, інформація та ін.). Якщо цього не відбувається, то з'являються так звані «провали ринкової координації», зазвичай до них відносяться:

1. Зовнішні ефекти приватної підприємницької діяльності, наслідком яких можуть бути негативні екстерналії.

2. Недосконала конкуренція та інформаційна асиметрія. Тенденція до підвищення рівня концентрації виробництва об'єктивно властива ринковій системі. Так як ринок самостійно не може обмежити процес виникнення монополій, завдання по його регулюванню покладається на державні структури.

3. Перерозподіл в цілях забезпечення соціально-економічної справедливості. Ринковий розподіл доходів може породжувати соціальну нерівність, отже завданням державного регулювання є забезпечення гідного рівня життя для тих верств населення, які мають недостатній рівень доходів або не мають їх зовсім (наприклад, пенсіонери та інваліди).

4. Регулювання загальноекономічної рівноваги, попередження різких циклічних змін в економіці країни.

5. Прийняття законодавства та контроль за його виконанням, забезпечення дотримання прав власності та договірних зобов'язань.

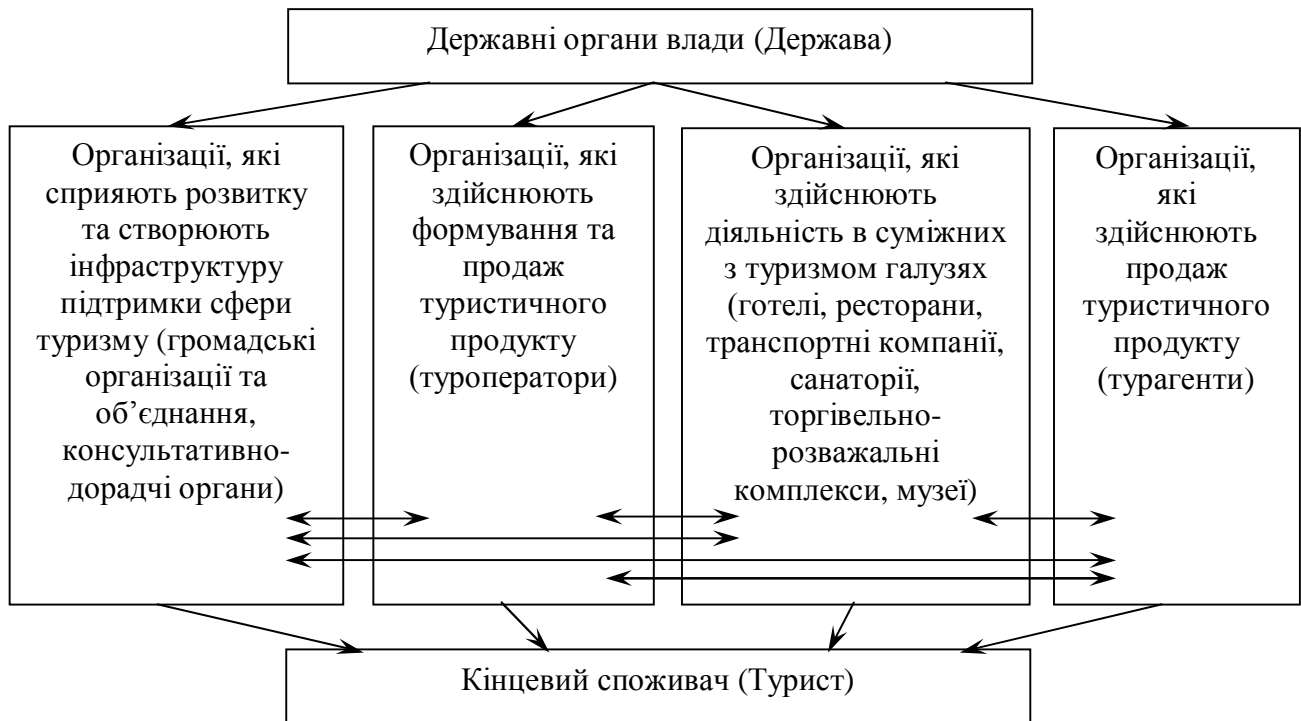


Рис. 1. Спрощена схема структури сфери туризму (інституціональний підхід)

Розроблено автором на основі [9]

Як правило, таким регулятором виступає держава, яка використовує для цього різноманітні інструменти («інститути розвитку»): відповідне законодавство, банки, фонди, агентства, які виконують підтримуючі функції фінансового, організаційного та координаційного характеру. Це проявляється у створенні організаційних структур (профільних органів та інституцій); в розробці програм розвитку туризму, державної підтримки малого підприємництва; в існуванні координаційних та консультативних рад по туризму при органах управління та ін.

Як показує практика, велика кількість структурних інститутів не визначає їх якість, крім того має місце нецільове використання зазначених

інститутів. Одним із самих розповсюджених є формалізація інституту, коли його створення відбувається під тиском зовнішніх умов. Зокрема, на регіональному рівні деякі інститути впроваджуються як умова отримання державних субсидій, кредитів або грантів міжнародних фінансових організацій при проведенні тих чи інших реформ. Формально існуючи, ці інститути або не виконують своїх початкових функцій, або вони суттєво модифікуються у відповідності до місцевих обставин. І як результат, такий важливий для розвитку туризму інститут як асоціація підприємців туристичного бізнесу, здатний забезпечити становлення та виконання норм взаємодії та ведення бізнесу, не отримує реального розвитку. Не дивлячись на те, що формально такі асоціації як на національному, так і на регіональному рівнях існують, вони не виконують свого призначення, їх діяльність часто направлена на захист не загальних інтересів, а інтересів окремих представників галузі.

Зазначена формалізація ринкових інститутів в сфері туризму суттєво знижує їх ефективність щодо зниження трансакційних витрат та підтримку виробництва і обміну, знижує в очах суспільства їх значення, дозволяє зацікавленим особам стримувати подальший розвиток цих інститутів.

Таким чином, основну роль у створенні інституційної складової механізму регулювання сфери туризму відіграє держава, яка бере на себе обов'язки зі створення інституційної структури туристичної індустрії, визначення та дотримання принципів поведінки економічних суб'єктів, а також формування комплексу заходів контролю за їх діяльністю.

Висновки. Отже, з точки зору інституціонального підходу туризм представляє собою сукупність суб'єктів та об'єктів сфери туризму, а також взаємовідносини, які виникають між ними. Він представляє собою новий диверсифікований комплекс, який об'єднує підприємства різних галузей економіки, що дає нам право відстоювати концепцію міжгалузевого та комплексного характеру туризму.

Держава виступає основним інститутом, який на основі застосування спеціальних механізмів визначає напрям розвитку туристичної сфери. Джерелами підвищеної складності регулювання туристичного бізнесу в Україні виступають явища і процеси, притаманні практично всім країнам – сезонна нестабільність попиту на туристичні послуги, жорстка конкуренція в туристичному бізнесі тощо, так і специфічні – високий ступінь невизначеності ринкової ситуації, нестача фінансових ресурсів, невисока платоспроможність населення, відсутність необхідної орієнтації на клієнта, невисока якість туристичного продукту тощо.

Туризм як динамічний вид економічної діяльності висуває до державної політики особливі умови: з однієї сторони він представляє міжгалузевий комплекс, який потребує координації та регулювання, а з іншої, така регламентація сковує підприємницьку ініціативу та заважає розвитку ринкових відносин. Отже, туристична політика на державному рівні має поєднувати в собі інтереси галузі та суспільства, одночасно дозволяючи суб'єктам туристичної діяльності діяти самостійно. Серед основних завдань державної політики в сфері туризму необхідно виділити наступні: розробка законодавчих та фінансово-економічних параметрів розвитку галузі; розробка інвестиційного механізму направлено на розвиток інфраструктури туризму; розробка програм підготовки та перепідготовки кадрів; підтримка малого та середнього бізнесу; просування національного туристичного продукту на міжнародний туристичний ринок.

### **Список використаної літератури**

1. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / І. В. Валентюк: [Національна академія



- державного управління при Президентові України]. – Київ, 2005. – 19 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен: пер. с англ. С. Г. Сорокина. – М.: Прогресс-Москва, 1984. – 346 с.
  3. Герасименко В. Г. Управління національним туризмом у контексті міжнародного досвіду / В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк // Вісн. ДІТБ / Голов. ред.: д.е.н., проф., академік АЕН України М. М. Туріянська; Донец. ін-т турист. бізнесу. – 2008. – № 12. – С. 19-24.
  4. Гурбик Ю. Інституційні проблеми державного регулювання туристичної сфери в Україні [Електронний ресурс]: / Ю. Гурбик // Інституціональний вектор економічного розвитку. – 2008. – Вип. 1 (2). – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/iver](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iver)
  5. Економічні системи: Монографія / За ред. д.е.н., проф. Г. І. Башнянина. – Львів: Львівська комерційна академія, 2006. – Т.1. – 484 с.
  6. Истомин С. В. Особенности институционального механизма в трансформируемой экономике России: дис. канд. экон. наук.: 08.00.01 / С. В. Истомин. – Челябинск, 2011. – 145 с.
  7. Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку: Монографія: У 4 кн. / За ред. А. Ткача. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – Кн. 2: Інституціоналізація економічного розвитку / А. Ткач, О. Покаєва, М. Радєва, В. Коломієць, М. Вожняк та ін. – 264 с.
  8. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз: пер. с англ. Б. Пинскера. – М.: Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
  9. Мирна Н. В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики / Н. В. Мирна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/09.pdf>.

10. Мігущенко Ю. В. Інституційне забезпечення розвитку сфери туризму в українсько-польському транскордонному регіоні / Ю. В. Мігущенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/245/>.
11. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт; пер. з англ. І. Дзюби. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
12. Талалаев М. В. О развитии финансового регулирования предпринимательства в сфере туризма в регионах (на примере республики Марий Эл) / М. В. Талалаев // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.science-education.ru/104-6923](http://www.science-education.ru/104-6923).

#### **РЕШЕТНИКОВА Л. Н. ИНСТИТУЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ РЕГУЛИРОВАНИЯ РЫНКА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ**

В статье проанализированы предпосылки выделения институционального механизма в самостоятельный феномен экономической действительности. Рассмотрены туризм с точки зрения институционального подхода и роль государства в формировании институционального механизма рынка туристических услуг Украины.

**Ключевые слова:** рынок туристических услуг, институциональный механизм, институт, провалы рыночной координации, формализация.

#### **RESHETNIKOVA L. M. INSTITUTIONAL MECHANISMS OF REGULATION OF THE MARKET OF TOURIST SERVICES IN UKRAINE**

The paper analyzes the prerequisites for allocating institutional mechanism to independent phenomenon of economic reality. Tourism is considered from the point of view of the institutional approach and the role of government in the formation of institutional mechanism the market of tourist services in Ukraine.

**Keywords:** market of tourist services, institutional arrangements, institutions, failures of market coordination, formalization.

